

Podstawy krytycznego myślenia

– W₄–

BŁĘDY LOGICZNO-JĘZYKOWE

Dr Maciej Ulita

Literatura

Tadeusz Kwiatkowski: *Logika ogólna*. Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998.

Narcyz Łubnicki: *Nauka poprawnego myślenia*. "Biblioteka Problemów", PWN, Warszawa 1963.

Witold Marciszewski [red.]: *Mała encyklopedia logiki*. Ossolineum, 1988.

Błędy znaczeniowe

Część I

Błędy logiczno-językowe są to inaczej błędy w słownym wypowiedaniu myśli. Dadzą się podzielić na trzy grupy: błędy znaczeniowe, błędy w argumentacji i błędy polegające na pogwałceniu reguły ekonomii wypowiedania się.

Błędy znaczeniowe

Wypowiedź (inaczej **wypowiedzenie**) to komunikat językowy lub minimalna jednostka językowa tekstu, która przybiera postać pojedynczego zdania lub zbioru takich zdań. Można je wydzielić przez analizę semantyczną lub formalną.

Na gruncie pragmatyki wypowiedź uznaje się za podstawową jednostkę kompetencji komunikacyjnej. W wypowiedzi mówiący przekazuje pewien sąd oraz intencję, wyrażającą się w akcie mowy.

- wadliwie określone na gruncie danego języka funkcje znakowe wyrażen;
- użycie wyrażen niezgodne z ustalonymi dla nich funkcjami znakovymi (przypisanie im znaczeń innych niż powszechnie przyjęte).

Podstawowe odmiany błędów znaczeniowych to:

- wypowiedzi nieinformujące,
- wypowiedzi wieloznaczne,
- wypowiedzi mylące znaczenia,
- wypowiedzi o chwiejnym znaczeniu.

Wypowiedzi nieinformujące

- **Mowa chaotyczna** - wypowiedź, która nie posiada logicznie poprawnej struktury. Gdy stopień tego błędu jest odpowiednio wysoki, wypowiedź ta przestaje cokolwiek znaczyć.
- Przykład: *Zasadniczo jest tak, że kot to ssak, który miauczy, ma łapy, ogon i pazury, które np. u geparda nigdy się nie chowają, a gepard też jest kotem, chociaż z Afryki i nie śpi na piecu. W Afryce żyje wiele dziwnych zwierząt i kot też jest dziwny, bo dużo śpi. I Afryka jest dziwna, bo nie jest czarna, chociaż tak o niej mawiają.*

Wypowiedzi nieinformujące

- **Nonsens językowy** - W potocznym znaczeniu słowa „nonsens” znaczy tyle co wypowiedź fałszywa w sposób oczywisty. W przeciwieństwie do tego, jako nazwa błędu logiczno-językowego, nonsens (wypowiedź pozorna) oznacza wypowiedź, która nie pełni żadnych funkcji znakowych. Inaczej to wyrażając, nonsens to wypowiedź nic nie znacząca, czyli nie pozwalająca się rozumieć w żaden określony sposób. Inna nazwa nonsensu to wypowiedź pozorna, czyli wypowiedź, która być może w intencji jej nadawcy miała coś znaczyć, jednakże ze względu na błędy jakie zawiera, nie znaczy nic. Wyróżnić można dwa rodzaje nonsensu językowego: **absolutny i względny**.

Nonsens absolutny jest wypowiedzią, w której układ wyrazów lub wyrażeń jest niezgodny z regułami składni danego języka, jednakże każdy wyraz (zwrot) wzięty w izolacji ma znaczenie.

Przykłady:

Za jaki jest wykres?

Nieprawda, że czy w tym języku logika jest trudna.

Nonsens względny jest wypowiedzią zawierającą jakiś obcy, ze względu na dany język, wyraz lub zwrot i jednocześnie nie jest jego definicją.

Przykłady:

Body-mind problem jest jednym z zasadniczych problemów filozofii umysłu. Twój Weltanschauung jest podobny do mojego.

Tu quoque jesteś dobrym przyjacielem.

Wypowiedzi nieinformujące

- **Wypowiedź sprzeczna** - wypowiedź, która sprowadza się do pary takich zdań (twierdzeń), z których jedno zaprzecza dokładnie temu, co stwierdza drugie, i jednocześnie żadne z tych zdań nie jest odwołaniem drugiego.
- **Przykład** – *Rozważając kwestię wartości i ich kryterium odwołujemy się do określonych elementów samej rzeczywistości, a nie do logicznego charakteru wypowiedzi o nich. To logiczny charakter wypowiedzi o wartościach ma znaczenie fundamentalne.*
- Przytoczona wyżej wypowiedź nie pozwala nam przyjąć, że drugie z powyższych zdań jest wycofaniem się ze stanowiska wyrażonego w zdaniu pierwszym.

Wypowiedzi wieloznaczne

- Wieloznaczność potencjalna - nie jest błędem logicznym, ponieważ są nią obdarzone poszczególne słowa jako takie. Wieloznaczność słowa może być źródłem błędu, lecz sama w sobie błędem nie jest.
- Na przykładzie słowa „zamek” widoczny jest ten rodzaj wieloznaczności:
- *Akcja "Zemsty" Fredry dzieje się na zamku w Odrzykoniu.*
- *Rambo nie strzelił, ponieważ zaciął się zamek w jego karabinie.*
- *Zamek w moich drzwiach nie chce się otworzyć.*

Wypowiedzi wieloznaczne

- Wieloznaczność aktualna - jest błędem logiczno-językowym. Mówimy o niej w dwóch przypadkach, gdy:
- Wieloznaczny jest kontekst danej wypowiedzi, tzn. wieloznaczne jest samo zdanie - pojedyncze - czy pytanie - pojedyncze - tworzące wypowiedź, nazywamy to wieloznacznością kontekstu – np. *Wykapany tatuś...*
- Wieloznaczna jest wypowiedź w danym kontekście, tzn. wieloznaczny jest kontekst - składający się z kilku zdań - tworzący wypowiedź, nazywamy to wieloznacznością w kontekście – np. *Byliśmy na łowach z kolegą. Trafiliśmy w piękne okoliczności przyrody, w których natknęliśmy się na piękne łanie. Stały spokojnie nieświadome zbliżającego się niebezpieczeństwa...*

Wieloznaczność kontekstu

- **Amfibologia** (amfibolia) zwana bywa również wieloznacznością składniową. Błąd ten polega na tym, że pewien element danej wypowiedzi może w niej pełnić równoprawnie przynajmniej dwie różne funkcje składniowe – np.
- *Odwiedziłem domek kolegi, który jest bardzo tradycyjny.*
- *Wszyscy ludzie nie są szczęśliwi.* (Kontekst zdania, o ile nie mamy żadnych dodatkowych informacji, nie pozwala na rozstrzygnięcie czy nie wszyscy ludzie są szczęśliwi, czy też wszyscy ludzie są nieszczęśliwi. Wyraz „nie” łączony być może zarówno z wyrazem „wszyscy” jak i z wyrazem „są”).

Wieloznaczność kontekstu

- Wieloznaczność spowodowana wadliwym użyciem wyrażenia (słowa) potencjalnie wieloznacznego:
- *Gdy piłem drinka zaczął padać deszcz, po chwili wyjąłem parasolkę.* Bez dodatkowych informacji nie wiadomo czy chodzi o parasolkę przeciwdeszczową czy parasolkę z drinka.
- *Uzbrojony w sztucer arystokrata, polujący w pobliżu swojej rodowej posiadłości, zauważył, że jego zamek uległ zniszczeniu.* Bez dodatkowych informacji trudno rozstrzygnąć, który zamek (część sztucera czy rodowa posiadłość) uległ zniszczeniu.

Wieloznaczność kontekstu

- **Niedopowiedzenia** - O niedopowiedzeniu mówimy wtedy, gdy opuszczamy jakiś element wypowiedzi, podczas gdy kontekst informacyjny, którego składnikiem jest pozostała część wypowiedzi, nie pozwala się tego elementu jednoznacznie domyślić. Najczęstszą przyczyną niedopowiedzenia jest opuszczenie w wypowiedzi zwrotu kwantyfikującego (takiego jak: „każdy”, „żaden”, „pewien”, „niektórzy”, „wszyscy”, „nikt”, „zawsze”, itp.), bez którego trudno zrozumieć daną wypowiedź
- Niedopowiedzenia niekiedy błędnie utożsamiane są z **wyrażeniami eliptycznymi**. Wypowiedź eliptyczna jest wyrażeniem skróconym ze względu na dany kontekst informacyjny. Taka wypowiedź jest w określonym kontekście informacyjnym skrótem jednoznacznym, w przeciwieństwie do niedopowiedzenia, które właśnie ze względu na kontekst jest wyrażeniem wieloznacznym. **Przykładowo, gdy wchodząc do domu w mokrym ubraniu wypowiadam równoważnik zdania: „Pada”, to wypowiedź ta jest jednoznaczna, mimo tego, że nie mówię ani gdzie pada, ani kiedy pada.**

Wieloznaczność w kontekście

- Wieloznaczność w kontekście stanowi drugi rodzaj wieloznaczności aktualnej. Podstawową kategorię tego błędu stanowi **ekwiwokacja**. Ekwiwokacja polega na tym, że:
- pewne wyrażenie potencjalnie wieloznaczne występuje w danej wypowiedzi przynajmniej dwukrotnie;
- przynajmniej w dwóch miejscach tej wypowiedzi jest ono użyte w różnych znaczeniach;
- wypowiedź ta zakłada, że ów wieloznaczny jej element posiada w każdym miejscu, w którym jest w niej użyty, to samo znaczenie.
- Głównym powodem popełniania ekwiwokacji jest sytuacja, w której jedno z pokrewnych znaczeń danego wyrazu (zwrotu) używane jest znacznie częściej niż drugie jego znaczenie, co powoduje, iż to pierwsze używane jest na mocy nawyku, nawet wtedy, gdy powinno być użyte znaczenie drugie. **Celem uniknięcia ekwiwokacji należy pamiętać o następującej regule: zanim użyjesz danego terminu w swojej wypowiedzi, zastanów się, czy w jej kontekście może on posiadać to znaczenie, w którym chcesz go użyć.**

Wypowiedzi mylące znaczenia

- wypowiedź, której rozumienie zgodne z jej znaczeniem w danym języku byłoby niezgodne z treścią intencji mówiącego.
- Przykłady:

(1) *Z okazji śmierci męża ślemy wyrazy głębokiego współczucia.* W kontekście tej wypowiedzi zwrot „z okazji” jest niewłaściwie użyty, powinno być „z powodu” („w związku z”).

(2) *W związku ze śmiercią mojej matki proszę o wypłacenie mi ekwiwalentu pieniężnego.* W kontekście tej wypowiedzi słowo „ekwiwalent” - znaczące tyle co „równowartość” - w ogóle nie ma zastosowania. Należy go zastąpić wyrażeniem o zupełnie innym znaczeniu - „przysługująca mi zapomoga”.

(3) *Dzięki swemu kalectwu nie może biedak dostać pracy.* W kontekście tej wypowiedzi słowo „dzięki” zostało użyte w niewłaściwy sposób, w znaczeniu „z powodu”.

Na podstawie tych przykładów zauważyć można, że wypowiedź myląca znaczenia nie musi prowadzić do nieporozumień, ponieważ, z reguły, mimo zawartego w niej błędu, rozumiemy, dzięki wyraźnemu kontekstowi informacyjnemu, daną wypowiedź zgodnie z intencją nadawcy informacji.

Wypowiedź myląca znaczenie

- Kontekst informacyjny wyznaczany jest przez następujące trzy warunki:
- niedorzeczność treści wypowiedzi na gruncie danego języka wyklucza możliwość zgodności owej treści z intencją nadawcy informacji;
- mamy prawo założyć, że nadawca informacji chciał przekazać informację sensowną;
- w wypowiedzi znajduje się dostateczna ilość wyrazów lub zwrotów użytych w ich właściwych znaczeniach.

Wypowiedzi mylące

- Wypowiedź myląca znaczenia prowadzić może do poważnych nieporozumień. Ma to miejsce zwłaszcza wtedy, gdy **treść wypowiedzi mylącej znaczenia jest sensowna również i przy jej dosłownym rozumieniu**. W takim przypadku odbiorca informacji po prostu nie wie - bo i skąd ma wiedzieć? - że nadawca informacji ma na myśli coś innego, niż wynika to z sensu samej informacji. Tego typu błąd nazywa się - nie wypowiedzią myłącą znaczenia, lecz - **wypowiedzią myłącą**.

- Przykład:

Profesor pyta na egzaminie z anatomii – *Gdzie znajduje się serce?*

Student odpowiada – *W klatce piersiowej.*

Profesor – *Źle! Serce znajduje się w worku osierdziowym!*

Student – *rozumiem, a w takim razie, gdybym zapytał Pana Profesora gdzie obecnie się znajduje, to co by Profesor odpowiedział – w auli, czy w kalesonach...?*

Wypowiedź o chwiejnym znaczeniu

Przykłady:

Spotkałem wczoraj wysokiego mężczyznę.

Nieostra nazwa "wysoki mężczyzna" czyni to wyrażenie chwiejnym znaczeniowo.

Jan Kowalski interesuje się sztuką współczesną.

Niewyraźna nazwa "sztuka współczesna" czyni to wyrażenie chwiejnym znaczeniowo.

Błędy w argumentacji

Część II

Sofizmat (z gr. "sophisma" - wybieg, wykręt) czyli sztuka "wykręcania kota ogonem", jest to nazwa funkcjonująca w co najmniej trzech znaczeniach:

zwodniczy "dowód" matematyczny, pozornie poprawny, lecz faktycznie błędny, zawierający rozmyślnie wprowadzony błąd logiczny, trudny do wykrycia na pierwszy rzut oka;
wypowiedź lub sformułowanie, w którym świadomie został ukryty błąd rozumowania nadający pozory prawdy fałszywym twierdzeniom;
wszelka próba dowiedzenia swoich racji, bez względu na wartość logiczną przedstawionej argumentacji.

Sposobem walki z sofizmatami jest unikanie nieдомówień i wieloznaczności, przez stosowanie definicji wszędzie tam, gdzie jest to możliwe. Definicje ułatwiają ustalenie znaczeń spornych terminów, występujących w dyskusji. Uogólniając, wszelkie narzędzia, jakie proponuje logika, po których zastosowaniu wypowiedź staje się jasna, również pomagają w unikaniu sofizmatów.

Dyskusja (łac. *discussio* - roztrząsanie) - jeden ze sposobów wymiany poglądów (poparty argumentami) praktykowany przez dwoje lub więcej osób zainteresowanych danym tematem lub zjawiskiem. Przeprowadzana zwykle w formie ustnej, ale nie tylko (np. dyskusje w formie pisemnej prowadzone są na internetowych forach dyskusyjnych). W wyniku dyskusji dochodzi zwykle do ścierania się różnych poglądów, czasami wypracowywania kompromisów i określania wspólnych stanowisk.

Bardziej sformalizowaną formą dyskusji (i toczoną zwykle przez bardziej kompetentne grono lub wybranych uprzednio przedstawicieli) jest debata (np. debata parlamentarna).

Błędy w argumentacji

- Argument - w retoryce to **fakt** lub okoliczność przytaczana w komunikacie celem potwierdzenia lub obalenia **tezy**.
- Argumenty dzielimy na:
 - logiczne – oparte na indukcji, dedukcji i analogiach
 - emocjonalne – odwołujące się do uczuć, ambicji, wiary słuchaczy
 - rzeczowe – będące konkretnymi faktami, danymi itp.
 - inne: oparte na doświadczeniu, powszechnej opinii lub wiedzy; autorytetach
- Argumentem przeciwnym do danego jest *kontrargument*.

Błędy w argumentacji

- **FAKT** - w rozumieniu potocznym jest to wydarzenie, które miało miejsce w określonym miejscu i czasie. W tym sensie faktem nie może być zdarzenie, które nie miało jeszcze miejsca, można jednak mówić o przewidywaniu przyszłych faktów - czyli zdarzeń które najprawdopodobniej się wydarzą. Zdarzenia te jednak stają się faktami dopiero wtedy, gdy się już wydarzą.
- W sensie filozoficznym fakt jest to zaistniały stan rzeczy. Fakty to elementy składowe świata rzeczywistego. W dyskursie językowym faktom zachodzącym w świecie odpowiadają zdania syntetyczne prawdziwe. Zdaniom syntetycznym fałszywym nie odpowiadają fakty w rzeczywistości. Takie zdania opisują niezaistniałe stany rzeczy.
- W takim rozumieniu faktu nie jest istotna relacja czasowa pomiędzy zaistnieniem tego faktu, a wyartykułowaniem odpowiadającego mu zdania.

Błędy w argumentacji

- **TEZA** - (gr. θέσις *thesis*, „umieszczenie, rozmieszczenie, złożenie, kompozycja”, od τιθέναι *tithenai*, „umieścić, położyć, kłaść, postawić”) – zdanie, założenie, twierdzenie języka, które jest zawsze prawdziwe niezależnie od wstawień w nim dokonanych. Tezy wyróżnia się na podstawie reguł dedukcyjnych.

Przykłady argumentacji nierzeczowych

- **argumentum ad auditorem** - (łac. argument odwołujący się do audytorium, słuchaczy) – pozamerytoryczny sposób argumentowania, w którym dyskutant nie zwraca się bezpośrednio do oponenta, lecz do audytorium. Jednocześnie nie odpowiada racjonalnie na zarzuty stawiane przez rozmówcę, w sposób populistyczny odwołując się do gustów i upodobań słuchaczy. Pozyskanie audytorium ma na celu wywarcie presji na oponente, który nie będzie miał śmiałości przeciwstawić się opiniom grona słuchaczy.
- **argumentum ad baculum** - (łac. argument odwołujący się do kija) – pozamerytoryczny sposób argumentowania, polegający na groźeniu dyskutantowi przykrymi konsekwencjami przyjęcia jego tezy, przy czym zabieg ten ma na celu nie przedstawienie jej logicznych następstw, lecz wywarcie presji na rozmówcy za pomocą emocji. W skrajnych wypadkach argument ten może dotyczyć groźby użycia przemocy ze strony samego dyskutanta.

"Argument" można przedstawić zarówno werbalnie, jak i niewerbalnie, np. można powiedzieć *zamknij się, bo oberwiesz*, ale można też w sposób niewerbalny, czyli bez użycia słów, a zamiast nich np. gestów przekazać rozmówcy, że spotkają go przykre konsekwencje jeśli będzie dobrze argumentować swoje zdanie podczas dyskusji.

- **argumentum ad hominem** - (łac. argument dostosowany do danego człowieka) – pozamerytoryczny sposób argumentowania, w którym, na poparcie swojej tezy, dyskutant powołuje się na nasze, nie do końca związane z tematem, opinie lub zachowania. Zabieg ten ma pokazać, że w gruncie rzeczy zgadzamy się z tezą przedstawioną przez dyskutanta, a jeżeli nadal upieramy się przy swoim to znaczy, że jesteśmy niekonsekwentni w swoich przekonaniach.

- **argumentum ad ignorantiam** - (łac. argument odwołujący się do niewiedzy) – pozamerytoryczny sposób argumentowania, w którym dyskutant uznaje za dowód prawdziwości swojej tezy fakt, że jego oponent nie potrafi uzasadnić tezy przeciwnej. Jest to błąd logiczny polegający na niewzięciu pod uwagę, że brak dowodów prawdziwości jakiejś tezy nie implikuje jej fałszywości.
- **argumentum ad misericordiam** - (łac. argument odwołujący się do litości) – pozamerytoryczny sposób argumentowania, w którym dyskutant porzuca właściwy spór, starając się odwołać do naszych uczuć. W ten sposób chce wywrzeć na nas presję do zmiany przekonań.
- **argumentum ad numerum** - błąd logiczny bardzo blisko związany z błędem argumentum ad populum. Popołniany jest, gdy ktoś przekonuje, że słuszność jakiegoś poglądu jest wprost proporcjonalna do liczby tych, którzy go popierają.
- **argumentum ad personam** - (łac. argument skierowany do osoby) – pozamerytoryczny sposób argumentowania, w którym dyskutant porzuca właściwy spór i zaczyna opisywać faktyczne lub rzekome cechy swego przeciwnika. W ten sposób unika stwierdzenia, że jego racjonalne argumenty zostały wyczerpane, a jednocześnie sugeruje audytorium, że nasze poglądy są fałszywe. Dodatkowo, obrażanie oponenta ma na celu wyprowadzenie go z równowagi, tak by utrudnić mu adekwatne reagowanie na przedstawiane postulaty.

- **argumentum ad populum** - (łac. argument odwołujący się do upodobań ludu) – pozamerytoryczny sposób argumentowania, w którym mówca odwołuje się do gustów, upodobań i przesądów tłumu. Bazując na egoizmie narodowym, instynktach, stereotypach czy uprzedzeniach, retor próbuje w ten sposób pozyskać lud do swojej tezy. Argument ten bazuje na niechęci większości ludzi do naruszenia *status quo* - innowacji, wszystkiego, co nowe i nieznane, trudnych problemów wymagających intensywnego myślenia, niejednoznaczności czy nonkonformizmu.
- **argumentum ad traditionem** - pozamerytoryczny sposób argumentowania, w którym dyskutant dla potwierdzenia swojej tezy odwołuje się do wcześniejszych powszechnie uznawanych poglądów. Błąd logiczny występuje wówczas, gdy ktoś argumentuje, że coś musi być prawdziwe, bo wcześniej uznawano taki to a taki pogląd.
- **argumentum ad vanitatem** - (łac. argument odwołujący się do próżności) – pozamerytoryczny sposób argumentowania, w którym dyskutant wykorzystuje próżność drugiej strony w dyskusji, drogą umiejętnie dawkowanych, mniej lub bardziej zasadnych, pochlebstw, celem uzyskania akceptacji na wygłaszany pogląd.
- **argumentum ad verecundiam** - (łac. argument odwołujący się do autorytetu) – pozamerytoryczny sposób argumentowania, polegający na powoływaniu się na jakiś autorytet, którego wprawdzie druga strona nie uznaje, ale też nie może go zakwestionować, będąc skrepowana uczuciami szacunku lub nieśmiałością, czy też obawą narażenia się na zarzut zarozumiałości.

Błędy popełniane nieświadomie w procesie argumentacji

- **ignoratio elenchi** (niezrozumienie przeciwnika) - błąd polegający na tym, że dowodzi się (argumentuje się na rzecz) czegoś innego niż to, co ma być udowodnione (niż to, co jest przedmiotem argumentacji). W skrajnych przypadkach ignoratio elenchi prowadzić może do wzajemnego niezrozumienia oponentów i zamiany dialogu w równoległe monologi bez rozpatrywania wysuwanych argumentów.
- **petitio principii** (błąd niedostatecznego uzasadnienia) - (łac. błąd niedostatecznego uzasadnienia, dosł. żądanie podstawy) przybierający dwie formy:
 - Błąd polegający na przyjęciu za przesłankę tego, co dopiero ma być wywnioskowane w danym rozumowaniu;
 - Błąd polegający na przyjęciu jakichś przesłanek, bez należytego uzasadnienia stopnia pewności, z jakim przesłanki te się uznaje.

- **circulus vitiosus** (błędne koło) - błąd w rozumowaniu polegający na tym, że przy wyprowadzeniu wniosku W oparto się na przesłance P, a następnie, by uzasadnić przesłankę P, powołano się na wniosek W. *Np. dowodząc, że Słowacki był genialnym poetą powołano się na to, że jego utwory są arcydziełami, a następnie by uzasadnić tezę, że utwory Słowackiego są arcydziełami, powołano się na tezę, że był genialnym poetą...*
- **fallacia accidentis** (błąd uwydatniania przypadkowego szczegółu) - błąd uwydatniania przypadkowego szczegółu polega na tym, że w trakcie dyskusji czy argumentacji zwraca się uwagę na cechę nieistotną dla rozważanego zagadnienia, jednocześnie pomijając cechy dla samej dyskusji istotne. Dużą sztuką jest umieć odnaleźć sedno diskutowanego zagadnienia i nie tracić go z oczu podczas całej dyskusji, pomimo, niejednokrotnie koniecznych, dygresji, oddalających nas od sedna sprawy.
- **błąd fałszywego założenia** - błąd polegający na tym, że w dyskusji przyjmuje się, często milcząco, fałszywe założenie i próbuje się na jego podstawie dowodzić kolejnych tez. Brak refleksji na temat prawdziwości wszystkich jawnych i ukrytych założeń, grozi budowaniem zawieszonych w próżni rozbudowanych teorii, które w całości falsyfikują się po zniesieniu założenia.

Błędy polegające na pogwałceniu reguły ekonomii wypowiedzania się

Za pomocą następujących trzech punktów sformułować można **regułę ekonomii wypowiedzania myśli**:

1. Należy wypowiadać się tylko w tym przypadku, kiedy się ma do przekazania wartościowe informacje;
2. Należy podawać w zasadzie tylko takie informacje, których znajomości u odbiorcy nie ma się prawa zakładać;
3. Należy używać tyle i tylko tyle słów, ile potrzeba dla jednoznacznego i jasnego przekazu informacji.

Błędy polegające na pogwałceniu reguły ekonomii wypowiedzania się

- **WERBALIZM** - (pustosłowie) jest to wypowiedź beztreściowa lub prawie beztreściowa, czyli zawierająca nieproporcjonalnie wiele słów w porównaniu z przekazywaną treścią. Występuje on między innymi w dyskusjach publicznych, przemówieniach, artykułach prasowych oraz w codziennych rozmowach. Z reguły z błędem tym wiąże się fałszywa intencja przekonywania odbiorcy informacji, że ma do czynienia z przekazem wielce doniosłej treści. Werbalizm czasami sprawia pozory obszernej informacji lub argumentacji za daną tezę.

- Przykład pustosłowa:

Dzięki konkretnemu pod względem historycznym zastosowaniu materialistycznej dialektyki, dzięki dobrej znajomości rzeczy i leninowskiej elastyczności Eisler sformułował i reprezentował w obrębie marksistowsko-leninowskiej estetyki, a zwłaszcza estetyki muzyki, historycznie najdojrzalsze stanowisko w sprawie teoretycznego opanowania problemów, przed którymi stanęła sztuka socjalistyczna. ... Wraz z rosnącym przyswojeniem faktycznego zasięgu kolektywnego porozumienia w obrębie ruchu socjalistycznego staje się to w dziedzinie formułowania aktualnych teorii marksistowskich wyraźniejsze niż kiedykolwiek przedtem.

Zacytowany fragment nie posiada żadnej informacji. Werbalizmy mogą być używane celowo, na przykład jako element taktyki dyplomatycznej, gdy istnieje potrzeba zabrania głosu, ale nie ma się zamiaru ujawniać swojego stanowiska.

- Innym przypadkiem użycia tego typu wypowiedzi jest stosowanie ich przez satyryków, mające na celu wywołanie pewnego efektu komicznego:

Szanuj zdrowie należycie, bo jak umrzesz, stracisz życie. (Aleksander Fredro; *Dożywocie*)

- **PLEONAZM** (z gr. *pleonasmos* "nadmiar"), pot. masło maślane – jeden z błędów logiczno-językowych; niepoprawne wyrażenie, w którym jedna część wypowiedzi zawiera te same treści, które występują w drugiej części.
- **DYDAKTYZM** (gr. *didaktikós* - dający się nauczyć) dążenie do kształtowania u kogoś właściwych postaw lub poglądów poprzez pouczanie go lub dawanie wzorów do naśladowania

BŁĄDZIĆ
JEST RZECZĄ LUDZKĄ

DZIĘKUJĘ